

**POLITECHNIKA
GDAŃSKA**

**KATEDRA INŻYNIERII PROCESOWEJ
I TECHNOLOGII CHEMICZNEJ**

INSTRUKCJE DO ĆWICZEŃ LABORATORYJNYCH

**LABORATORIUM AUTOMATYKI
I KONTROLI WIELKOŚCI FIZYKOCHEMICZNYCH**

Ćwiczenie nr 13

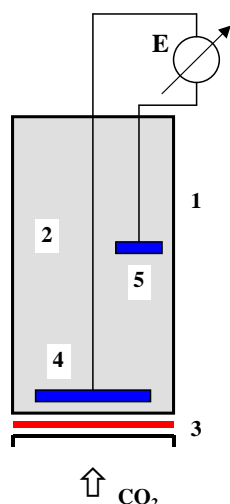
***Właściwości metrologiczne
potencjometrycznych czujników
gazowych***

Gdańsk, 2019

AUTOMATYKA I POMIARY
LABORATORIUM - ĆWICZENIE NR 13
WŁAŚCIWOŚCI METROLOGICZNE
POTENCJOMETRYCZNYCH CZUJNIKÓW GAZOWYCH

Występowanie dwutlenku węgla w atmosferze i powolny wzrost jego stężenia jest główną przyczyną globalnego ocieplenia. Wśród wielu metod oznaczania stężenia dwutlenku węgla (tradycyjne miareczkowanie kwasem po absorpcji w roztworach zasad, spektroskopia absorpcyjna w podczerwieni, metody termokonduktometryczne w chromatografii gazowej, itd.) dużą rolę odgrywają metody elektrochemiczne z zastosowaniem niedrogich, przenośnych, potencjometrycznych czujników CO₂.

Czujniki tego rodzaju znalazły przede wszystkim zastosowanie w medycynie do oznaczania ciśnienia cząstkowego dwutlenku węgla we krwi. Dwutlenek węgla dyfundujący przez membranę, rozpuszczając się w roztworze elektrolitu wewnętrznego czujnika, zmienia parametry ogniwa złożonego z elektrody wskaźnikowej i elektrody odniesienia. W typowym czujniku CO₂, który został schematycznie przedstawiony na Rys.1,

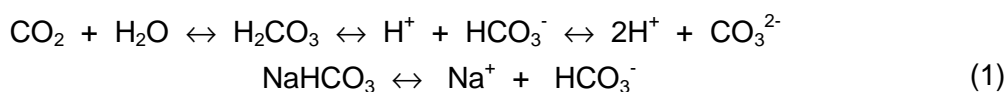

Rys.1. Schemat typowego, potencjometrycznego czujnika dwutlenku węgla:

1. obudowa,
2. roztwór elektrolitu,
3. membrana,
4. elektroda wskaźnikowa - szklana elektroda pehametryczna,
5. elektroda odniesienia - elektroda chlorosrebrowa Ag|AgCl|Cl⁻

elektrodą wskaźnikową jest pehametryczna elektroda szklana z płaską membraną, zaś elektrodą odniesienia elektroda chlorosrebrowa Ag|AgCl|Cl⁻. Jako membranę stosuje się folię wykonaną z gumy silikonowej lub teflonową, zaś jako elektrolit wewnętrzny używany jest wodny roztwór chlorku potasu o stężeniu 0,1M(mol/dm³), niezbędny dla niezakłóconej pracy chlorosrebrowej elektrody odniesienia, z dodatkiem 0,001÷0,1 M wodorowęglanu sodu NaHCO₃.

Wskutek dyfuzji CO₂ w cienkiej warstwie elektrolitu znajdującej się pomiędzy czołem elektrody wskaźnikowej a wewnętrzną powierzchnią membrany, zachodzą równowagowe reakcje chemiczne:

i stężenie jonów wodorowych (pH) w roztworze ulega zmianie, a co za tym idzie zmienia się wartość siły elektromotorycznej pomiędzy elektrodami czujnika:

$$E = E_0' + K \cdot \log p\text{CO}_2 \quad (2)$$

gdzie: E - sygnał czujnika; E₀' - siła elektromotoryczna czujnika dla pCO₂ = 0;
pCO₂ - stężenie CO₂ w otoczeniu czujnika w jednostkach ciśnień cząstkowych;
K – czułość czujnika.

Czujniki tego typu produkowane są obecnie przez wiele renomowanych firm takich jak Beckman, Orion, Radiometer, itp. przy czym często wobec nich używa się określenia "gazowa elektroda jonoselektywna". Mają one zastosowanie do oznaczania stężenia dwutlenku węgla w powietrzu (spaliny, procesy fermentacyjne...) lecz lepiej pracują w środowisku ciekłym. Okazały się szczególnie przydatne w medycynie do monitorowania poziomu dwutlenku węgla we krwi, przy czym znane są również konstrukcje umożliwiające nieinwazyjne, przezskórne określenie jego stężenia.

Wartość stężenia NaHCO₃ w roztworze elektrolitu wewnętrznego czujnika decyduje o liniowości charakterystyki (2) w różnych zakresach ciśnień cząstkowych oznaczanego dwutlenku węgla. Sygnał czujnika z typowym roztworem elektrolitu o stężeniu 0,01 M NaHCO₃ zmienia się liniowo ze zmianą stężenia dwutlenku węgla w otoczeniu czujnika w zakresie ciśnień cząstkowych 2÷100 hPa CO₂ (0,2%÷10%) zaś czułość czujnika w temperaturze 25°C wynosząca teoretycznie 59 mV na dziesięciokrotną zmianę stężenia dwutlenku węgla praktycznie wynosi 55÷57 mV.

Duże trudności pomiarowe sprawia zastosowanie szklanej elektrody pehametrycznej ze względu na łatwość z jaką ulega ona uszkodzeniom mechanicznym oraz jej wysoką rezystancję i podatność na zewnętrzne zakłócenia elektryczne. W Katedrze Inżynierii Chemicznej i Procesowej Politechniki Gdańskiej próbowano z dobrym skutkiem zastosować jako elektrodę wskaźnikową pehametryczną elektrodę tlenkową Pd|PdO.

Do podstawowych wad potencjometrycznych czujników dwutlenku węgla z ciekłym elektrolitem zaliczyć można ich niską selektywność. Z uwagi na zastosowanie jako elektrody wskaźnikowej elektrody pehametrycznej, na sygnał czujnika mają wpływ obecne w jego

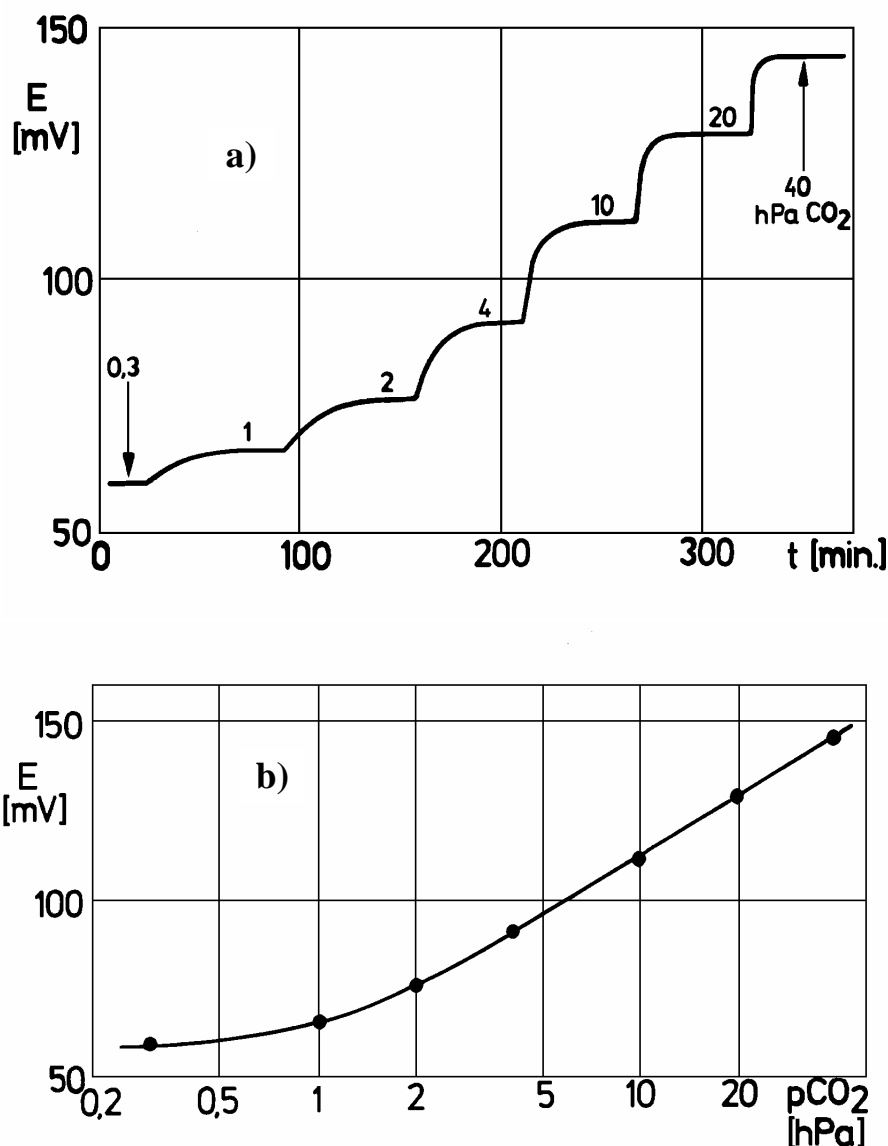
otoczeniu inne niż CO₂ gazy, które mogą brać udział w równowadze (1) z utworzeniem protonów (np. amoniak, siarkowodór czy dwutlenek siarki). Wpływ ten można częściowo zmniejszyć poprzez dobór materiałów membranowych. Idealnym rozwiązaniem byłoby zastosowanie elektrody jonoselektywnej czułej na jony HCO₃⁻ (lub CO₃²⁻), powstające również w reakcji (1), lecz znane tego typu elektrody ciągle jeszcze nie pracują zadowalająco.

Inną wadą tych czujników są ich słabe właściwości dynamiczne. Stałe czasowe 63% odpowiedzi na skokową zmianę stężenia dwutlenku węgla (τ_{63}) są bardzo duże i w przypadku „naszych” czujników są rzędu kilku minut. Ponadto wartości stałych czasowych w znacznym stopniu zależą od bezwzględnej wartości oznaczanego stężenia dwutlenku węgla – im ono jest wyższe tym czujnik działa szybciej, a także od kierunku zmian stężenia CO₂ – dla spadku stężenia dwutlenku węgla czujnik jest prawie dwukrotnie wolniejszy niż dla takiego samego jego wzrostu.

Wykonanie ćwiczenia

Charakterystykę statyczną potencjometrycznego czujnika ciśnienia cząstkowego dwutlenku węgla w najprostszy sposób można wyznaczyć umieszczając go w zamkniętym, termostatowanym naczyniu o znanej objętości. Posługując się statyczną metodą sporządzania gazowych mieszanin wzorcowych, pożądane stężenia dwutlenku węgla w atmosferze naczynia uzyskuje się poprzez kolejne wstrzykiwanie znanych, uprzednio obliczonych, ilości CO₂ pobranych z butli gazowej. Każdorazowo, po ustaleniu się wartości sygnału czujnika należy dokonać odczytu wartości jego siły elektromotorycznej SEM. Zależność SEM od wartości logarytmu z ciśnienia cząstkowego dwutlenku węgla w powietrzu otaczającym czujnik powinna być liniowa o współczynniku nachylenia równym 59 mV na dziesięciokrotną zmianę ciśnienia cząstkowego (w temperaturze 25°C). Sposób wyznaczania charakterystyki statycznej, typowy jej przebieg oraz niektóre właściwości skonstruowanych w Katedrze czujników przedstawione zostały na Rysunku 2.

Z uwagi na fakt występowania zakrzywienia charakterystyki SEM = f(log pCO₂) dla małych wartości ciśnień cząstkowych dwutlenku węgla (cecha charakterystyczna wszystkich typów czujników potencjometrycznych) a także ze względu na słabe właściwości dynamiczne skonstruowanych w Katedrze czujników (długie czasy odpowiedzi) celem ćwiczenia jest wyznaczenie jedynie wartości stałej czasowej czujnika dla określonego przez prowadzącego wymuszenia skokowego pCO₂ - najlepiej podczas dziesięciokrotnego wzrostu stężenia dwutlenku węgla w naczyniu, np. z 2 na 20 hPa lub z 5 na 50 hPa CO₂.

Rys.2. a) Sposób wyznaczania charakterystyki statycznej potencjometrycznego czujnika ciśnienia cząstkowego dwutlenku węgla;
b) Charakterystyka statyczna jednego z czujników.

Odczytując wartości sygnału czujnika dla początkowej i końcowej wartości stężenia CO_2 w naczyniu możemy ocenić również czułość czujnika w tym zakresie stężeń (nachylenie charakterystyki $\text{SEM} = f(\log p_{\text{CO}_2})$).

Sprawozdanie powinno zawierać krótki opis wykonywanych czynności, fragment taśmy z rejestratora z zapisanym przebiegiem zmian sygnału czujnika od czasu dla pojedynczego wymuszenia skokowego wraz z zarejestrowanym etapem wstępnym. Etap ten obejmuje zmiany sygnału czujnika będące odpowiedzią na wymuszenie skokowe wywołane dodaniem podanej przez prowadzącego ilości CO_2 koniecznej do uzyskania w naczyniu

atmosfery o stężeniu CO₂ dla którego charakterystyka statyczna czujnika powinna mieć już przebieg liniowy w funkcji log pCO₂. Ilości dwutlenku węgla dla określonych ciśnień cząstkowych w naczyniach o różnej objętości zamieszczono w Tablicy 1.

Tablica 1.

Ilości CO₂ w temperaturze 25°C i pod ciśnieniem 760mm Hg zawarte w naczyniach o objętości 1000 lub 3000 cm³.

pCO ₂ [hPa]	Ilość CO ₂ [cm ³] w naczyniu o pojemności	
	1000 cm ³	3000 cm ³
0,3 (powietrze)	0,29	0,86
1,0	0,93	2,8
2,0	1,85	5,6
3,0	2,8	8,4
4,0	3,7	11,2
5,0	4,7	14,0
10	9,3	27,9
20	18,5	55
30	28	84
40	36	107
50	45	135
100	90	270
200	180	540